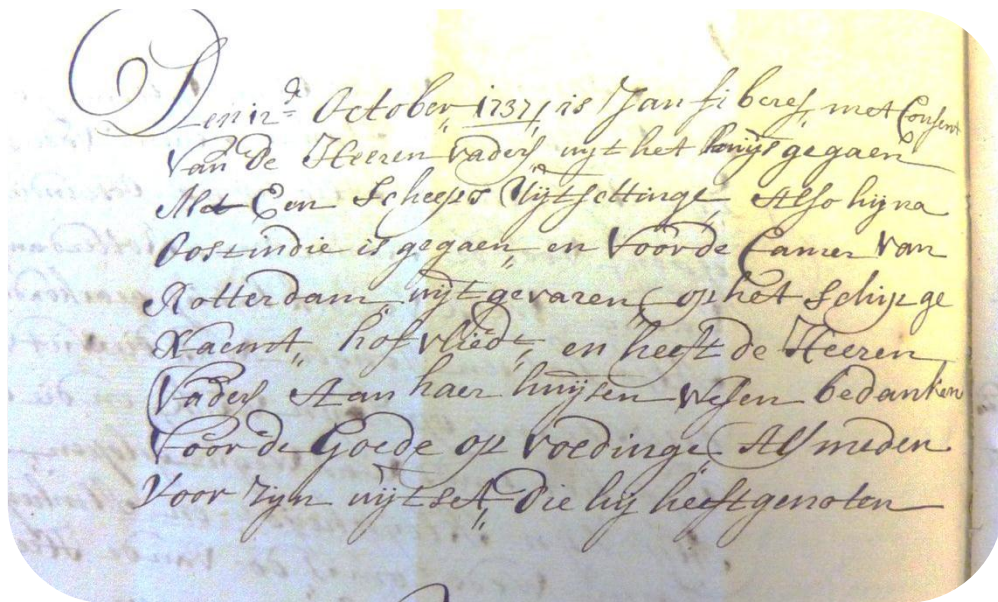

ARME WEZEN

Casestudy Arme Weeshuis & Nieuwe Armhuis te Dordrecht

Korte inleiding casestudy

Deze casestudy over het Arme Weeshuis en het Nieuw Armenhuis in Dordrecht zal het eerste deel van de scriptie verzorgen. In de casestudy zal ik toelichten wat het doel van beide instanties was en wordt duidelijk gemaakt welke rol zij speelden in de samenleving van Dordrecht. Ik heb gekozen voor de achttiende eeuw omdat in deze tijd naast het Arme Weeshuis een nieuw tehuis in de vorm van het Nieuwe Armenhuis werd opgericht. Blijkbaar was het nodig om een tweede instantie op te richten. Voor wie waren de instanties bestemd en hadden ze daar specifieke eisen voor? Daarnaast ga ik op zoek naar opvallende zaken in de registers met betrekking tot de beroepskeuze van de weesjongens van beide instituties. De bevindingen van de casestudy worden verder uitgewerkt in het paper.

Type institutie	Weeshuis
Naam institutie	1571-1820 Arme Weeshuis 1706-1820 Nieuwe Armhuis 1820- 1930 Verenigd Arme Wees- en Nieuwe Armhuis
Land	Nederland
Stad	Dordrecht
Locatie	<i>Arme Weeshuis:</i> het weeshuis was in haar eerste jaren van 1571 – 1575 gevestigd in het St. Jacobs Gasthuis in de Grootekersebuurt. Kort na de oprichting van het weeshuis vonden er in Dordrecht grote politieke en godsdienstige veranderingen plaats en kreeg een hervormd bestuur de macht in handen. In 1575 ging het weeshuis over naar het Mariënborn Klooster.

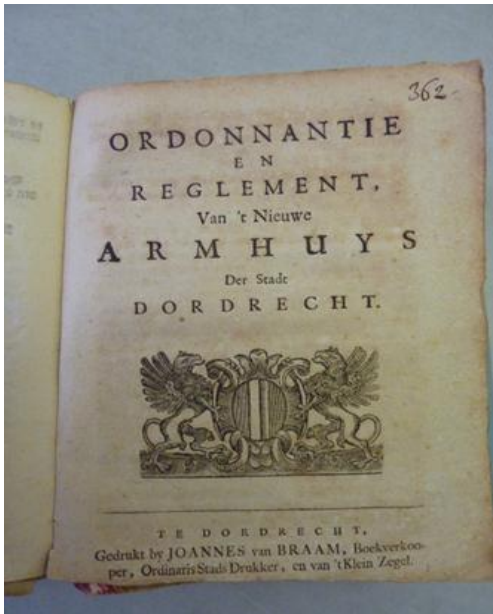
Het vooraanzicht anno 1776 van het klooster Mariënborn waar de weeskinderen hun intrek namen in 1575. Het klooster is in 1872 gesloopt. (Beeldbank Erfgoedcentrum DiEP)

Het Nieuwe Armhuis: Aan de Vest bij de ingang naar het Stek. Helaas zijn er geen tekeningen bewaard gebleven van dit gebouw.

Verenigd Arme Wees- en Nieuwe Armhuis: Na het samengaan van het Arme Weeshuis en het Nieuwe Armhuis zijn de weeskinderen tot 1867 ondergebracht in het Mariënborn klooster. Dit gebouw voldeed niet meer aan de eisen en er werd een nieuw onderkomen gezocht. In 1867 werd het nieuwe gebouw aan de Kromhout geopend. Dit gebouw heeft tot de sluiting in 1930 als weeshuis gediend.

Jaar van oprichting

- Arme Weeshuis werd in september 1571 opgericht na een verzoek door de Heilige Geestmeester aan het stadsbestuur van Dordrecht.
- Het Nieuwe Armhuis werd 1706 naar aanleiding van de verslechterde financiële positie van de diaconie door de stad Dordrecht opgericht.
- Het besluit tot samenvoeging van beide instituties tot het Verenigd Arme Wees- en Nieuwe Armhuis werd in 1820

	<p>door het stadsbestuur van Dordrecht genomen.</p> <p>-</p>
Oprichtingsakte aanwezig?	De ordonnanties van de drie tehuizen zijn in het archief terug te vinden te Erfgoedcentrum DiEP in Dordrecht.
Omschrijving akte van oprichting	<p>In de ordonnanties is terug te vinden hoe het bestuur van het weeshuis of armhuis eruit moest zien en voor wie de instantie bedoeld was. Daarnaast was er een huishoudelijk reglement waarin de huisregels beschreven werden.</p> <div style="text-align: center;"> </div> <p><i>Ordonnantie Nieuwe Armhuis Dordrecht 1707. (GAD 134, inv 18)</i></p>
Jaar van beëindiging	Het Arme Weeshuis en het Nieuwe Armhuis werden als aparte instituties opgeheven in 1820 en gingen gezamenlijk over in het Verenigd Arme Wees- en Nieuwe Armhuis. In 1930 werden de kinderen ondergebracht bij pleeggezinnen en werd het voltallige personeel ontslagen. Het gebouw aan de Kromhout werd in 1932 verhuurd aan het Leger des Heils. Op één oktober 1936 ging het Verenigd Arme Wees- en Nieuwe Armhuis op in de Stichting voor kinderverzorging.
Jaar van beëindiging bevestigd?	Het jaar van beëindiging is met zekerheid na te gaan.

Reden tot beëindiging	Tussen 1795 en 1813 werden er een aantal gemeentelijke belastingen afgeschaft en werd er tiërcering op de staatsschulden ingevoerd, waardoor de inkomsten van beide instellingen flink gereduceerd werden. In 1820 werd vanuit financieel oogpunt besloten om het Arme Weeshuis en het Nieuwe Armenhuis samen te voegen. Het aantal opgenomen kinderen werd steeds kleiner en de daaruit voortkomende steeds duurdere kosten voor onderhoud van het gebouw was reden voor het bestuur van het Verenigde Arme Wees- en Nieuw Armenhuis om uit te kijken naar een nieuw onderkomen in 1930. Het bleek dat er het volgende jaar nog maar één volle wees aanwezig zou zijn. Het bestuur besloot de kinderen onder te brengen bij pleeggezinnen en daarmee het weeshuis te sluiten.
Erkenning door de lokale overheid?	Het Arme Weeshuis en het Nieuwe Armhuis was opgericht door het stadsbestuur van Dordrecht. Het bestuur van de instituties bestond uit regenten en regentessen deels bestaande uit mannen en vrouwen uit het stadsbestuur.
Periode van onderzoek?	Vergelijking inkomende en uitgaande kinderen Arme Weeshuis en Nieuwe Armhuis eerste gedeelte van de achttiende eeuw. Nadruk op de beroepen van uitgaande jongens.

Geschiedenis
<p>Het Arme Weeshuis:</p> <p>In de middeleeuwen werden weeskinderen opgevangen door de instelling van de Heilige Geest. De Heilige Geest instelling besteedde de kinderen uit bij burgers, tegen een kostgeld van 24 gulden per jaar. Het bestuur van de Heilige Geest zorgde dan ook voor geneeskundige handelingen, onderwijs en kleding. Er was er ook een tehuis waar naast zieken en armen ook kinderen terecht konden. Hoeveel kinderen er precies in het tehuis van de Heilige Geest woonden is niet bekend, maar het is vast te stellen dat het aantal</p>

tussen 1564 en 1571 enorm gestegen volgens de notulen van verschillende vergaderingen van de Heilige Geestmeesters. Daarom verzochten de Heilige Geestmeesters het bestuur van de stad Dordrecht om een weeshuis op te richten. Het stadsbestuur was bereid mee te werken aan de oprichting van het nieuwe weeshuis. Nadat er een overeenkomst was gesloten met het Gilde van St. Jacob om het gebouw van deze gilde in gebruik te nemen was het Arme Weeshuis in september 1571 een feit.¹

In de inleidende passage van de 'Ordonnantie' ofwel het reglement van het Arme Weeshuis wordt benoemd dat er in korte tijd '(...) niet meer in waeren gheweest dan vijfthien oft zestien int getal ende nu vermeerdert waeren aver tachtentich weeskynderen (...)'² De noodzaak van de oprichting van het weeshuis werd in het reglement door de benoeming van de toename van het aantal wezen duidelijk gemaakt. Daarnaast werd ook het doel van de opvang van weeskinderen duidelijk gemaakt in dezelfde inleiding van het reglement: '(...) omme eensdeels te remederen, die ghebreken die men daghelicx siet te geschieden, dat door verlatentheyt van ouders ende aermoede mede veel aarme weeskynderen tot quaet commen, die anders goede luyden tot deugden mochten opgevoet werden (...)'³

Dordrecht werd kort na de oprichting van het weeshuis het middelpunt van de opstand tegen Spanje en een hervormde leiding nam de macht over in de stad. Katholieken verlieten de stad, kerken werden aan de stad toegewezen en kloosters werden gesloten⁴. In 1575 verhuisde het weeshuis naar het klooster van de Mariënborner nonnen.⁵

Het bestuur van het Arme Weeshuis was in handen van een college van regenten en regentessen. De ordonnantie schreef voor dat voor het regentschap in aanmerking kwamen 'Bij mijne heeren den Schout, burgemeesteren, schepenen en Raedt der stede van Dordrecht geordonneert worden vier *notabele personen, Luyden met eeren en van qualiteijte*.⁶ Andere voorwaarden waren dat zij niet jonger mochten zijn dan 30 jaar, zij

¹ J.L. van Dalen, *Armen- en weezenverpleging te Dordrecht* (Dordrecht 1902) 3, 4

² GAD 18, inv 22 Cartularium.

³ GAD 18, inv 22

⁴ Dalen, *Armen- en weezenverpleging* 6

⁵ S. Groenveld, J.J.H. Dekker, Th.R.M. Willemsse, *Wezen en boefjes. Zes eeuwen zorg in wees- en kinderhuizen* (Hilversum 1997) 183

⁶ GAD 18, inv 22

moesten bij voorkeur getrouwd zijn en kinderen hebben. Tussen de leden onderling en de rentmeester mocht er geen bloedverwantschap tot de derde graad bestaan. De regenten waren verantwoordelijk voor het functioneren van het weeshuis. Ze hadden toezicht op het personeel, het beheer van de geldmiddelen en het onderhoud en inrichting van het gebouw.⁷

Het reilen en zeilen van het dagelijkse bestuur lag in handen van de binnenvader en –moeder. Zij stonden onder toezicht van de regenten. Om voor de functie in aanmerking te komen mochten ze niet getrouwd zijn, geen kinderen hebben en tussen de 35 en 45 jaar oud zijn. De binnenvader en –moeder hadden de verantwoording over het dagelijks leven van de weeskinderen en moesten op vastgestelde tijden verslagen uitbrengen naar de regenten.⁸ Bij het aannemen, uitgaan of overlijden van een binnenvader of –moeder werd dit opgenomen in hetzelfde register waarin ook alle ingekomen en uitgaande kinderen stonden geregistreerd. Op acht december 1715 overleed Christina Beumen ‘in haar leven moeder van ’t arme Weeshuis der stad Dordregt, welk ampt zij heeft gehad, 37 jaren min een maand (...)’⁹ De weeskinderen kregen na afloop van de begrafenis van hun binnenmoeder schapenvlees, bier en wit brood.

Daarnaast gaven de binnenvader en –moeder leiding aan het overige personeel aanwezig in het weeshuis, een linnen- en wolnaaister, een keukenmoeder, bakker en een werkvrouw.¹⁰ Er mochten alleen volle wezen van ouders opgenomen worden die minimaal acht jaar burgers van Dordrecht waren geweest. De kinderen in het weeshuis kregen allemaal onderwijs in lezen, schrijven en godsdienst. Als de jongens op hun twaalfde jaar aan konden tonen dat ze het lezen en schrijven voldoende beheersten, mochten ze een ambacht gaan leren. De dagen van de weeskinderen waren vastgesteld in een strak schema, bestaande uit school, klusjes, maaltijden en kerkdiensten. Met zoveel kinderen in een huis moest er orde en rust zijn volgens de regenten.

Bij het verlaten van het weeshuis kreeg men, op een uitzondering na, een uitzet mee. De

---

⁷ Benschop, Inleiding inventaris 18

⁸ Ibidem

⁹ GAD 18, inventaris 367

¹⁰ Benschop, Inleiding inventaris archief 18

uitzet van de weesjongens van het Arme Weeshuis kregen 'twee nieuwe hemden, een paar nieuwe schoenen en een gewoon, sterk, ongekleurd habijt'¹¹. Als de kinderen hun geloofsbelijdenis hadden gedaan tijdens hun verblijf in het weeshuis kregen ze ook nog een 'bijbeltje met silver beslag' mee.¹²

Het Nieuwe Armhuis:

Er waren verschillende charitatieve instellingen zorgden voor de kinderen die niet terecht konden in het Arme Weeshuis. Deze kinderen werden opgenomen door de Heilige Geest huizen of werden opgevangen door de diaconie. Diverse geschillen waren in de loop der tijd ontstaan tussen beide besturen van de instellingen wie voor welke kinderen verantwoordelijk was. Deze geschillen gingen vaak over de financiering van de kinderen. Meestal kon men tot een schikking komen, maar soms moest het stadsbestuur eraan te pas komen om het op te lossen. De diaconie was in financiële moeilijkheden geraakt en kon de verzorging van de weeskinderen niet meer betalen. Het Nieuwe Armhuis werd om deze redenen in 1706 opgericht.¹³ Het tehuis lijkt daarom voort te komen uit het weeshuis dat de Hervormde Diaconie eerder had gesticht. Het tehuis werd onder andere gesticht voor de kinderen die niet in het Arme Weeshuis terecht konden. Naast kinderen konden ook ouderen er een plek vinden om verzorgd te worden.¹⁴

De kinderen in het Nieuwe Armhuis kregen onderwijs in lezen en schrijven. In de ordonnantie van het Nieuw Armhuis van twaalf december 1707 is te lezen dat de kinderen 'door het Onvermogen van haare Ouders, niet gefrustreerd blijven van noodzaakelijk onderwijs, zullen aller dezelve kinderen boven de thien jaaren, en alle andere Onvermogende (...) om aldaar in het Lezen en Schrijven te werden geïnstrueerd'.¹⁵ In de instructies voor de meester van het Nieuw Armhuis valt te lezen dat hij geen gelegenheid voorbij moest laten gaan om de kinderen 'tot de vreeze Gods te vermanen'¹⁶

---

¹¹ Groenveld, *Wezen en boefjes* 232

¹² GAD 18, inv 367

¹³ E. Palmen, 'Sociale zekerheid en armenzorg' in: W. Frijhoff ea, *Geschiedenis van Dordrecht van 1572 tot 1813* (Hilversum 1998) 240

¹⁴ W.F.C.A. Baar, *Ons huis. Bijdrage tot de kennis van het Vereenigd armen-, wees- en nieuw armhuis* (Dordrecht 1907) 7

¹⁵ GAD 134, inv 18

¹⁶ J.D. Schmidt, *Weezenverpleging bij de Gereformeerden in Nederland tot 1795* (Utrecht 1915) 143

en hij moest naast het lezen en schrijven de kinderen de eerste beginselen van de 'ware Christelijke religie' leren¹⁷. Daarnaast moesten de kinderen op zondag twee maal naar de kerk, na de tweede keer werden ze door de predikant over de behandelde stof ondervraagd.¹⁸ Kinderen moesten uiterlijk op hun vijftiende jaar uit het Armhuis. Als ze hun belijdenis niet hadden gedaan kregen ze geen uitzet mee.¹⁹

De leiding van het Nieuwe Armhuis lag in handen van acht regenten en acht regentessen. Net als in het Arme Weeshuis lag het dagelijkse bestuur in de handen van een binnenvader en –moeder.

Het Verenigd Arme Wees- en Nieuwe Armhuis:

Tussen 1795 en 1813 werden er een aantal gemeentelijke belastingen afgeschaft en werd er tiërcering op de staatsschulden ingevoerd, waardoor de inkomsten van beide instellingen flink gereduceerd werden. In 1820 werd besloten om het Arme Weeshuis en het Nieuwe Armenhuis samen te voegen. Het Verenigd Arme Wees- en Nieuwe Armhuis werd gevestigd in het gebouw van het Arme Weeshuis en de 29 kinderen van het armhuis werden hierheen overgebracht. De 150 op dat moment aanwezige weeskinderen verbleven nog enige tijd in het Mariënborn-klooster, maar het gebouw was in zo'n slechte staat dat het nodig was om uit te kijken naar een nieuw onderkomen. In 1867 werd het nieuwe gebouw aan de Kromhout opgeleverd, wat genoeg plaats bood voor 250 weeskinderen. Het aantal wezen werd in de loop der jaren steeds kleiner. Het bestuur dacht erover in 1930 om een kleiner weeshuis op te richten waarin alleen volle wezen in mochten wonen. Van dit voornemen werd afgezien toen bleek dat er waarschijnlijk nog maar een volle wees in het tehuis aanwezig zou zijn in 1931. De kinderen werden ondergebracht bij pleeggezinnen. In 1936 ging het Verenigd Arme Wees- en Nieuw Armenhuis over in de Stichting voor kinderverzorging.²⁰

---

¹⁷ Schmidt, *Weezenverpleging* 152

¹⁸ Ibidem 145

¹⁹ Ibidem 163

²⁰ Benschop, Inleiding inventaris 18

Wie konden er in de instituties terecht?

Het Arme Weeshuis: Het weeshuis was bestemd voor burgerwezen, niet ouder dan veertien jaar en niet jonger dan zes jaar oud. Mochten ze jonger zijn dan zes jaar dan kwamen ze voor rekening van het Heilige Geesthuis bij de Grote Kerk. Het Heilige Geesthuis bracht deze kinderen zoveel mogelijk onder bij pleeggezinnen, omdat het bestuur van mening was dat de jonge kinderen anders teveel de moederlijke zorgen zouden missen.²¹ Als de ouders geen geboren burgers van Dordrecht waren, dan moesten zij volgens de reglementen acht jaar het burgerschap hebben genoten.²²

Kinderen jonger dan zes jaar werden voor enige tijd ondergebracht bij pleeggezinnen en werden daarna weer opgenomen door het weeshuis. Katharijna Smith werd in 1722 aangenomen in het weeshuis 'nadat zij eenigen tijt was besteeet geweest by Lijsbeth van Eysden'. Pieter Vermeulen werd in hetzelfde jaar aangenomen 'nadat hij eenigen tijt was besteeet geweest bij Kaatje van Wingerden'.²³ In 1727 werden er drie kinderen aangemeld bij het Arme Weeshuis; Pieter, Anna en Jenneken Kastelijn. De kinderen waren 'sonder eenige middelen' achtergelaten door hun overleden ouders. Pieter werd aangenomen in het weeshuis, de twee zusjes werden 'na t Geesthys ter grooter Kerk tot sy 6 jaaren out is' gestuurd.²⁴ Men hield zich dus aan de voorgeschreven regels, ook al betekende dit dat broertjes en zusjes uit elkaar gehaald werden.

Daarnaast speelde religie ook een rol. Ondanks dat er vastgesteld was dat het weeshuis toegankelijk was voor alle weeskinderen van burgers van Dordrecht zonder religieuze voorwaarden, was het niet vanzelfsprekend dat er ook katholieke kinderen werden opgenomen. De katholieke gemeenschap kon namelijk het burgerrecht van Dordrecht niet verkrijgen. In 1772 werd er toch een kind met een katholieke achtergrond gepresenteerd aan de regenten van het Arme Weeshuis. De vader was katholiek geweest en de moeder gereformeerd, daarom werd het kind met goedkeuring van de burgemeester door de regenten van het weeshuis toch aangenomen in het weeshuis.²⁵

²¹ Benshop, Inleiding Inventaris 18

²² Schmidt, *Weezenverpleging* 59

²³ GAD archief 18, inv. 367

²⁴ GAD archief 18, inv. 367

²⁵ Schmidt, *Weezenverpleging*, 70

Af en toe werden er wel uitzonderingen gemaakt op de strakke regels met betrekking tot het aannemen van weeskinderen van burgers van Dordrecht. Heel af en toe werd er een kind toegelaten van buiten Dordrecht. In 1726 werd Willem Klijn in het weeshuis opgenomen met de volgende notitie: 'den 15 July is ons een Kint van Schoonhoven toegestuurt, welke van de Heeren Vaderen is aangenomen'²⁶

Het Nieuwe Armhuis: In het armhuis werden de volgende kinderen opgenomen: Ouderloze kinderen waarvan de vader burger of geen burger was geweest; kinderen waarvan de moeder was overleden en de vader ziek, krankzinnig, in het betershuis, in het buitenland of in dienst was; kinderen waarvan de vader was overleden en de moeder krankzinnig of verslaafd aan de drank was; onechte kinderen, waarvan de moeder was overleden; vondelingen; verlaten kinderen; kinderen waarvan de ouders in het tuchthuis zaten en kinderen waarvan de ouders niet in staat waren om voor hun te zorgen²⁷

Op het moment dat beide ouders van een halve wees waren overleden ging het kind over in het Arme Weeshuis of in het Heilige Geesthuis als de ouders geen burgers waren geweest.²⁸

Het Verenigd Arme Wees- en Nieuwe Armhuis: 'Ouderloze kinderen, die den ouderdom van 16 jaren niet bereikt hebben. Kinderen beneden dien leeftijd, wier vader of moeder overleden is en waarvoor de overblijvende van hen, door bijzondere omstandigheden, buiten staat is te zorgen, kunnen met ouderloze worden gelijk gesteld'.²⁹ De jongens moesten op negentienjarige leeftijd het weeshuis verlaten, meisjes mochten blijven tot ze twintig jaar oud waren.

Waren er specifieke eisen voor opname in de instituties?

Zie de uitgebreide toelichting hierboven. Het Arme Weeshuis liet alleen volle weeskinderen van burgers van de stad Dordrecht toe, de overige kinderen konden terecht in het Nieuwe Armhuis. Het Verenigd Arme Wees- en Nieuwe Armhuis liet volle wezen en halve wezen toe in het weeshuis zonder de voorwaarde dat het kinderen van burgers moesten zijn.

²⁶ GAD 18, inv 367

²⁷ Dalen, *Armen- en weezenverpleeging* 27

²⁸ GAD 134, inv 18

²⁹ GAD 489, Catnr 23.595

Waren er specifieke redenen voor het verbannen van wezen uit de instituties?

In de reglementen van de instituties zijn geen specifieke redenen te vinden. In de registers van de opgenomen kinderen wordt wel beschreven wanneer en waarom er kinderen uit het weeshuis gezet werden. Dit kan zijn omdat ze heel onbeschoft zijn geweest tegen de leiding van het huis en hier geen spijt van hebben getoond. Een andere reden is dat een jongen een meisje zwanger heeft gemaakt, zij werden beiden uit het weeshuis gezet.

Voordelen van opname in weeshuis?

De weeskinderen hadden meestal weinig keus. Als er geen familie was om de zorg van de kinderen op zich te kunnen nemen werden de kinderen opgenomen door het weeshuis of armhuis. Ze kregen onderdak, maaltijden en kleding. De kinderen kregen les in lezen en schrijven en de jongens konden na hun twaalfde jaar een ambacht leren. Bij het verlaten van het weeshuis of armhuis kregen ze een uitzet mee.

Wat waren de verplichtingen van de weeskinderen?

Kinderen van burgers van Dordrecht werden aangenomen in het Arme Weeshuis. Andere wezen zoals hierboven beschreven kwamen in aanmerking voor het Nieuwe Armhuis. De meeste kinderen kwamen zonder financiële middelen binnen, dus de kosten voor de verzorging kwam geheel terecht bij de instituties. De kinderen moesten zich houden aan de huishoudelijke reglementen van de instituties, op tijd naar school, werk en kerk. Jongens die betaald werk hadden moesten een groot gedeelte afdragen aan het wees- of armhuis. Er werd van de kinderen verwacht dat ze geloofsbelijdenis deden.

Geraadpleegde literatuur voor casestudy

- Baar, W.F.C.A., *Ons huis. Bijdrage tot de kennis van het Vereenigd armen-, wees- en nieuw armhuis* (Dordrecht 1907)
- Dalen, J.L. van, *Armen- en weezenverpleging te Dordrecht* (Dordrecht 1902)
- Frijhoff, W., ea, *Geschiedenis van Dordrecht van 1572 tot 1813* (Hilversum 1998)
- Groenveld, S., J.J.H. Dekker, Th.R.M. Willemse, *Wezen en boefjes. Zes eeuwen zorg in wees- en kinderhuizen* (Hilversum 1997)

- Schmidt, J.D., *Weezenverpleging bij de Gereformeerden in Nederland tot 1795* (Utrecht 1915)

Primaire geraadpleegde bronnen

Archiefstukken afkomstig uit Erfgoedcentrum DiEP, te Dordrecht.

- Archief 18: het Verenigde Arme Wees- en Nieuwe Armhuis

Betreffende het Arme Weeshuis:

- *GAD 18, inventaris 22: Cartularium. (de ordonnantie van het Arme Weeshuis is in dit boek opgenomen)*
- *GAD 18, inventaris 367: Registers houdende chronologisch aantekening van de ingekomen, vertrokken of overleden kinderen, alsmede van bijzonderheden betreffende hun verblijf 1715 – 1737*
- *GAD 18, inventaris 368: Registers houdende chronologisch aantekening van de ingekomen, vertrokken of overleden kinderen, alsmede van bijzonderheden betreffende hun verblijf 1737 – 1782*
- *GAD 18, inventaris 370: Register houdende chronologisch aantekening van de ingekomen kinderen, alsmede van hun vertrek of overlijden 1741 – 1809*
- *GAD 18, inventaris 371: Register houdende alfabetisch aantekening van de weeskinderen 1744 – 1746*
- *GAD 18, inventaris 385: Authentiek uittreksel uit de resoluties van de Oudraad van 13 december 1759 betreffende de verdeling van de weeskinderen over het weeshuis en armhuis nadat het Heilige Geesthuis is gesloten (1759)*
- *GAD 18, inventaris 387: Lijst houdende een opgave van de uitzet voor jongens die naar zee gaan*

Betreffende het Nieuwe Armhuis:

- *GAD 18, inventaris 617: Register houdende chronologisch aantekening van de ingekomen bejaarden en kinderen, alsmede van hun overlijden of vertrek 1717 – 1820*
- Archief 134: Collectie van keuren en ordeningen
- *GAD 134, inventaris 18: Keuren, verordeningen, reglementen en bekendmakingen*

van de stad Dordrecht 1583 – 1775 (ordonnantie Nieuwe Armhuis is hierin opgenomen)

Betreffende het Verenigd Arme Wees- en Nieuwe Armhuis:

- *GAD 18, inventaris 828: Reglement 1856 en Huishoudelijk reglement 1857*
- *GAD 18, inventaris 1447: Staten houdende een chronologische opgave van de in het weeshuis verblijvende kinderen 1822 – 1826*

Gebruik archiefmateriaal & conclusie casestudy:

Het archief van het Verenigd Arme Wees- en Nieuw Armhuis bestaat uit zesentwintig meter archiefstukken en het was voor mij de taak om daar een onderdeel uit te kiezen. Het was voor mij de eerste keer dat ik een archiefonderzoek moest uitvoeren en het duurde even voor ik een goeie werkwijze gevonden had. Een groot valkuil voor mij is dat ik te uitgebreid de stukken lees, wat voor de tijdsdruk niet heel goed is.

Voor de casestudy vond ik het interessant om de ordonnanties en reglementen te bekijken van de drie instanties en of er grote verschillen in zaten. De resultaten zijn in bovenstaand overzicht opgenomen. De grootste verschillen zaten in de voorwaarden die gesteld werden aan de kinderen die terecht konden in de weeshuizen. De ordonnantie van het Arme Weeshuis zat in een prachtig met leder ingebonden boek uit de zestiende eeuw. Helaas was het zestiende-eeuwse handschrift voor mij moeilijk te lezen, maar ik vond een vertaling van het eerste deel van de ordonnantie in het geschrift van J.L. van Dalen uit 1902, *Armen- en weezenverpleeging in Dordrecht*. Deze vertaling kon ik goed gebruiken in de vergelijking met de ordonnantie van het Nieuwe Armhuis en de reglementen van het Verenigd Arme Wees- en Nieuwe Armhuis. Jammer genoeg is mijn foto van het mooie boek verloren gegaan.

Na de reglementen ben ik de registers van de opgenomen kinderen ingedoken. Deze registers van het Arme Weeshuis en die van het Nieuwe Armhuis heb ik gekozen omdat ik benieuwd was hoelang kinderen in een weeshuis verbleven, wat voor

toekomstmogelijkheden ze in de instituties kregen en of er verschillen aan te tonen waren tussen het wees- en armhuis. De registers waarin de kinderen opgetekend werden heb ik urenlang doorgebladerd en bekeken wat opvallende zaken waren. Daarnaast heb ik gekeken hoeveel kinderen er in de periode 1719 – 1750 per jaar in de beide tehuizen binnen kwamen en hoeveel er de wijde wereld in trokken. Bij veel kinderen werd er opgeschreven welk beroep ze gingen uitoefenen, deze heb ik ook genoteerd.

Het Arme Weeshuis en het Nieuwe Armenhuis waren beiden opgezet voor een verschillende doelgroep. In het weeshuis konden de burgerkinderen terecht, de overige weeskinderen in het armhuis. De reden dat het Nieuw Armhuis begin achttiende eeuw is opgericht is dat er veel weeskinderen waren die niet terecht konden in het Arme Weeshuis en dat de diaconie de zorg voor deze kinderen niet meer kon financieren. Het hoge sterftecijfer onder de volwassenen en de stijging in onwettige kinderen waren oorzaken aan het begin van de achttiende eeuw voor het stadsbestuur om een apart armhuis op te richten.³⁰

Uit de registers met inkomende en uitgaande kinderen blijkt dat er redelijk veel nieuwe kinderen bij kwamen elk jaar. Dit kon van jaar tot jaar wel sterk wisselen, zo kwamen er in 1720 twintig nieuwe kinderen in het Arme Weeshuis en in 1721 maar tien kinderen. Uit archiefstuk GAD 18, inventaris 371 is af te lezen dat er in de jaren 1744 tot en met 1746 wel 79 nieuwe kinderen werden opgenomen in het weeshuis. Zo gaat het ook met de uitgaande kinderen, het ene jaar zijn het er veel meer dan het andere jaar.

De registers van het Nieuwe Armhuis laten zien dat het met deze kinderen meestal minder goed ging als met de kinderen uit het weeshuis. In de registers van het weeshuis ging het merendeel van de jongens en meisjes met uitzet het tehuis uit en gingen een beroep uitoefenen. De kinderen uit het armhuis ging het minder voor de wind. Kinderen liepen weg, er werden kinderen 'zonder uitzettinge uijt het huijs gezet' en veel jongens gingen aan het werk als matroos op een schip richting Oost-Indië. Helaas werd er in de registers van het armhuis niet altijd beschreven wat de kinderen gingen doen als ze uit het armhuis

---

³⁰ Schmidt, *Weezenverpleging* 111

vertrokken.

De toevoeging 'sonder eenige middelen' of 'sonder ies nate laten' kwam vaak voor bij de optekening van ingekomen kinderen in de registers. Kinderen werden vaak achterlaten zonder erfenis. Alle kosten voor de opvang van de kinderen kwamen terecht bij het weeshuis. Daarnaast werd er in de registers gesproken van het 'presenteren' van een kind aan de regenten. Bijvoorbeeld in GAD 18, inventarisnummer 368: 'Den 9 January 1740 is gepresenteerd, een kint genaamt, Anna, gedoopt den 25 september 1729, waar van vader was, Jan van Dwijnen en moeder Jannige Rietvelt, de vader het laest gestorven in t gasthuijs, sonder ies nate laten'. De regenten namen de beslissing of het kind werd opgenomen in het weeshuis.

Bij het opschrijven van de beroepen viel het direct op dat de meisjes niet veel keuze hadden, zij gingen vaak dienen. De jongens daarentegen hadden meer verschillende beroepen die ze gingen beoefenen. Daarbij viel op dat veel jongens het geluk gingen beproeven bij de VOC.

De resultaten van mijn onderzoek in het archief verwerk ik in het bijbehorende paper. Daar zal ik inzoomen op de verzorging van en mogelijkheden voor de weeskinderen, met als aandachtspunt de weesjongens en de gang naar de schepen van de VOC. Het viel mij op dat erg veel jongens richting Oost-Indië vertrokken, deze gegevens zal ik gebruiken in het beantwoorden van de vragen van het paper.